

Pomenki

o

slovenskem pisanji.

I.

„Navada je vošit nov' leto priti,
Alj res alj z jezikom, mora se striti“.

Učenec. Tako je pisal naš Vodnik v svoji veliki praksi še v unem stoletji. Doslej se je marsikaj spremenilo, navada ta je pa ostala. Novo leto se mora vošiti. Vošim ti ga, ljubi „Tovarš!“ tudi jaz, pa ne samo z jezikom kakor jezičnik, ampak v resnici kakor resničnik. Radovala sva se lani v svojih pomenkih in marsiktero sva uganila; radujva se še letos lepo prijazno, veselo in koristno se pogovarjaje o slovenskem pisanji.

Tovarš. Ze velja! In ker je tudi meni resnica, rečem v začetku novega leta, kar Tonček nikoli ni pozabil, ko je prišel v kuhinjo, kadar je Babica kruh pekla, da ima reči: „Gospod Bog blagoslovi!“ — Dasi z jezikom, vendar prav iz serca rečem torej: Gospod Bog blagoslovi tebe, tvoje in moje tovarše v novem letu!

U. Slišal sem nekdanj visocega gospoda besedovati: „Očitno, v očitnem govoru kar ne morem reči blagoslov, blagosloviti, pravim raji le žegen, žegnati“. Na to pa spregovori še visočji gospod: „Res, pa vendar jest očitno nikdar ne porečem žegen, žegnati, ampak le blagoslov, in blagosloviti“. — Kaj mi je misliti o teh dveh besedah?

T. Kakor veliko družih smo tudi besedo žegen, žegnati, žegnanje v latinski cerkvi z latinsko službo božjo prejeli iz latinskega jezika.

U. Oho! Kaj nam ni z nemškega žegen došel?

T. Kaj še! Dasiravno veliko reči, toda beseda žegen nam ni došla iz nemškega, ampak iz latinskega jezika. Reče se po latinski signum (Zeichen sc. des Kreuzes, signare, segnare das Zeichen des h. Kreuzes machen) in po nemški Segen, segnen (vid. Adelung Wb., Bauer Gr.), ker se žegnovaje da vselej kako znamenje, večidel znamenje sv. križa, in od tod imamo Slovenci žegnati (sich segnen, križati prekrižati se), žegen, žegnanje, Čehi in Poljaci žehnati, žehnání

(Pánbűch požehnej), Hrovatje in Serbi pa imajo blagosloviti, blagoslov.

U. Kako se umé beseda blagoslov?

T. Iz blago (bene) in sloviti (dicere, slovo verbum), torej blagosloviti benedicere (nemški benedeien), blagoslovljenje ali še navadnije blagoslov, benedictio (Segen), kadar se kaj govori ali móli.

U. Kadar se pa kaj móli, kak dar pomóli, kaj daruje, kako naj se tedaj imenuje?

T. Tedaj se sme reči blagodar, blagodat ali blagodet (iz blago in djati, dati, deti, sagen, thun), po latinski beneficium, gratia.

U. Gratia je gnada; gnada nam pa res iz nemškega prihaja.

T. Pred ko ne, ker iz gnati, ganiti (ganem, genem, ginem — ganada, genada, ginada — gnada), kar človeka gane, ganja, priganja k dobremu, se pač ne more razlagati, — kali?

U. Kako Nemci razlagajo besedo Gnade?

T. Eni iz glagola (nithan), ki pomeni pomagati, podpirati (helfen, unterstützen), eni pa iz nid (nieder) Genade, Gnade (von der Herablassung zum Niederen).

U. Ali ni nemška razlaga bolj prisiljena kot slovenska? Ktero besedo imajo Slovani za to?

T. Slovani imamo sploh milost, ki sama po sebi pomeni ljubezen in usmiljenje, in res iz usmiljenja (misericordia, venia) se nas Bog usmilva, nam prizanaša, iz ljubezni in prijaznosti (gratia, favor) nam daje svoje neskončne dobrote. Prav se tedaj Gnade po slovenski imenuje milost. Velikrat se lahko reče dobrota, pomoč, prijaznost, blagost, blagota božja, dar božji ali blagodar, in kakor je v staroslovenskem in v rusovskem blagodat, blagodet božja. Tako se vjema latinska benedictio in slovenska blagoslov, beneficium in blagodat ali blagodet, blagosloviti, blagodarovati ali tudi blagrovati benedicere, nemški benedeien.

U. Sej res, blagrovati je segnen, blagrovana ali blažena je benedicta (gebenedeit). „Le toliko nas blagruje, vedno me blagruje“, se tu in tam sliši; in po tem takem je blagor Segen.

T. Miklosič, kakor se kaže, tega ne poterdi ter pravi, da so si ljudje še le naj novejši čas to besedo vmislili. („Blagor asl. blago že, euge, als subst. anzusehen, ist den leuten erst in der jüngsten zeit eingefallen: blagrov. ravn.“ — piše v Forml. 181.)

U. Ravnikar ni ravno iz naj novejšega časa (roj. 1776, um. 1845), in sej tudi novejši čas ima marsikaj dobrega in hvale vrednega. „Take blagre mi je soseda zavolj tega dajala“, so mi rekli nekdanj mati. Slišal sem jih na svoje uho.

T. Primeri po tem takem blagor, blagora; blager, blagra in tabor, tabora; taber, tabra. — Sicer pa rečem še enkrat o novem letu: Blagor tebi (blagože, euge, gut Heil)!

II.

U. Dobro še pomnim, kadar so o božiču ali velikonoči mati pekli kruh — popertnik ali kolač —, smo otroci bili vsi po koncu, vsi veseli, vse praznično se nam je zdelo. Tako se bere tudi v najni knjižici: „Kadar koli je babica kruh pekla, imeli so otroci praznik“. Govori se po tem o kruhu, hlebu, hlebcu in hlebčeku... Ako je katero dete mrvilo kruh na tla... na drobtine se ne sme stopiti... kdor se prepira s kruhom... ko se hleb po strani reže... mrvila je drobtine... košček kruha... pal je kruh na tla itd. — Kako se pač razlagajo besede kruh, hleb, drobtina, drobiti, merviti?

T. Kar zdaj pravimo kruh (panis, Brot), se je nekdanj sploh reklo hleb, se sim ter tje po Slovenskem še pravi, povsod pa umé; ravno tako je v navadi beseda hleb v staroslovenskem, ruskem, českem, poljskem jeziku v tem pomenu. V nekdanjem gotiškem se bere hlaifs, hlaibs (Brot, panis), in iz tega so Nemci povzeli svoj sedanji Laib, ki se le iz gotiškega ali pa iz slovanskega da razumeti.

U. Hleb kruha sploh pravimo kranjski Slovenci; ali bi ne smeli reči tudi kruh hleba?

T. Še lože, ker kruh hleba je po besedni razlagi to, kar pravimo sedaj navadno kos kruha. Kruh je kos (frustum, fragmentum) iz krušiti (frangere). O tem piše Kopitar v Glag. Cloz. „Kruh' proprie frustum panis; hinc Carn. et Dalmatis panis ipse (aliorum hléb') a verbo krušiti frango. Sic

et Graecis *artos* nunc est *psomi* (*psomos*) frustum, buccella“ (Brocken, Bissen, Mundvoll).

U. Morebiti so tisti hleb imenovali kruh, ki so ga krušili, drobili, lomili, kakor lomimo postavim mlince?

T. Ze menda. Kruh-, herhniiti, kerhek (*fragilis*), krušiti itd. so v slovenskem, krušiti, krušina v českem, kroha (*mica*, drobtina), krošit' (*frangere*, drobiti) v ruskem navadno, torej vzajemne besede slovanske. In kaj velja, da je nemška beseda *krume*, *krümchen* ravno slovenska kruha, krušina, kruhma, kerma?

U. Kar pravimo drobtina, kaj ne? — Čul sem že tudi drohtina in droftina?

T. Toda le po posamnih krajih, časi iz blagoglasja. Glasniki se radi spreminjajo in med seboj vpravnavajo ali vpodobvajo. O tej spreminjavi piše Metelko str. 4: „Po več krajih gorenje Kranjske se glasi tudi b na koncu besedi, in v sredi pred *k* in *t* kakor *f*: *drof* nam. *drob*, *droftine* n. *drobtine*, *bof* n. *bob*, *bofki* n. *bobki* (*bohnenförmige Schmalzkuchen*) itd., kar pa koj potem „*Volks Corruption*“ — ljudsko pokvaro — imenuje.

U. Hleb (hlebec ali hrov. hlebac, hlebček) se torej kruši, drobi in celo merví; kaj znamenuje merví se, merva, mervica?

T. Kakor drobtina iz drobiti, tako merva iz merviti. Merva je a) Heu, b) Kleinigkeit, kakor troha iz tréti (*Kleinigkeit*, *Splitter*): *Mervico* (*Krümchen*, ein Bisschen) mi daj; nisem dobil le trohice, le mervice ne (*ganz und gar nichts*). Kakor merva *Viehfutter*, pomeni kruh lahko *Menschennahrung*, živež sploh, kakor molimo tudi: „Daj nam dans naš vsakdanji kruh“.

U. In krušni oče je rednik sploh, kateri komu skerbi za potrebni kruh ali živež. — V tem pomenu se glasi pregovor: *Vaša gnada kruha strada*. — Morebiti je gnada le vendar slovenska beseda, in vaša gnada tisti, ki se žene, poganja, in si kdo vé kaj domišljuje?!

T. Celo v tem pregovoru ima Metelko za besedo gnada oklenjeno besedo milost v znamenje, da je tuja, ter piše: *Vaša gnada (milost) kruha strada* (*Er gibt sich für einen Edelmann aus, ist aber ein armer Schlucker*).

III.

U. O božiču mati potice peko; in tudi učenci gremo tedaj radi vsaki na svoj dom, ter imamo praznike ali vakance. Ako se ne motim, je nedavno v Glasniku nekdo pisaril, da imamo vakancam reči počitnice, ne pa prazniki ali šolski prazniki. Ali res?

T. Jaz bi djal raji poskočnice ali popotnice, ker tedaj naj učenec poskoči, če zna, čez germ in sterm, da si krive ude poravna, ali naj popotuje čez hrib in dol ter pogleda po svetu, ali znajo drugod kaj več kot hruške peč'!

U. Kaj torej pomeni beseda praznik, da je mogel oni tako nasvetovati.

T. Praznik je iz prazen, *a, o* (*vacuus, leer*), tedaj prazniki po besedni razlagi prav primerno vakance (*vacare a studiis*). O tej besedi piše spet Kopitar: „Prazd'nik' m. dies festus. Cave credas in prazd'nik' inesse quidquam (de) d'n' (den, dan). Est formatio simplex et regularis ab adj. prazd'n'; prazd'novati ferior. De *d* epenthético in prazd'n' pro praz'n' (cf. pol. prozny) diximus alibi“.

U. Praznik je torej namesti prazdnik?

T. Kakor gospóska nam. gospódska, soseska n. sosedska, brezen nam. brezden ali brezdnó (brez in dno, stsl. bezdna f. abyssus), pozno n. pozdno, serce n. serdce itd. (cf. I. Jezičnik. L.)

U. Ker je prazen lat. *vacuus*, se res prav imenujejo vakance šolski prazniki, ker so šole in šolske klopi prazne, šolarji pa praznujemo, smo prazni ali brez dela.

T. Praznik pomeni v prvotnem pomenu prestajo ali prestanek od dela (*Gutsman*), skorej to, kar delo pust (*feria Ruhetag*), in nedelja — iz ne in delo, delati — dan, o kterem se ne sme navadno delati; v drugotnem pomenu je pa tudi (kar lat. *feria*) posvečen dan, svet dan, svetek, god (*dies festus, Gesttag*). Drugi Slovani imajo v tem pomenu svetdan, blagdan, svetac, svetkovina, posvicení (čes.); in že na Dolenskem pravijo svetačen, svetičen, svetčen dan, svetična ali pa praznična, praznja, nedeljska obleka.

U. Kakor praznik, pomeni tudi nedelja oboje: a) prejenjati od dela ali praznovati in b) dan posvečevati, na tanko po zapovedi. Vendar — ali bi se ne smelo pisati nedela ali nedelo brez *j* — iz delati, delo?

T. V naših prvih, brizinških spominkih se bere nedel moškega spola (cf. mon. Frising. I. ježe ne spasal nedela, ni sveta večera). Mislili so nekteri, da je tu napaka nam. nedelje; toda Jarnik je povedal, da se nedel na Koroškem rabi v moškem spolu (nedel der Feiertag, nedelja der Sonntag; in Kärnt. auch eine Woche, vid. Etymol.).

U. Ravno tako se mi zdi pondelek ali ponedelek nam. pondeljek.

T. Jarnik piše ponedelik; Metelko je imel najpred tudi ponedelik, potem je pa popravil v pondeljek, in tako pišemo zdaj navadno pondeljek ali ponedeljek. Koroški in štajarski Slovenci pišejo vendar skorej raji nedela (cf. skudela in skudelja), pondelek, nedelska obleka, in Murko pravi celo postopaču nedelko!

U. To je pač prenežno ime za človeka, ki pase lenobo!

Podučno berilo za mladost.

I.

Človek.

Ljubi mladenči in deklice! pomniti še, da ste bili veliko manjši in nezmožnejši, kakor ste zdaj. Tudi pri svoji obleki vidite, da od dne do dne bolj rasete in ste večji, in to vam je gotovo ljubo, ker vem, da vsi želite, da bi bili kmali tako veliki, kakor so vaši starši in drugi odrašeni ljudje. Ali ste pa že tudi kterikrat mislili, kako rasete? Tudi pri rastlinah in živalih vidite, da rastejo. Mladim drevescem se mora streči in o suši tudi priliti, da lepo rastejo, cvetó in rodé sadje. Skerbna gospodinja vsaki dan daje piškom jesti, da so večji in močnejši. Ravno tako se je godilo in se še godí tudi z vami. Starši so vam dajali in vam dajejo zaporedoma jesti in piti in po tem rasete, da ne veste, kdaj in kako. Iz živeža, ki ga povzijete, se nareja kri, meso, kosti, koža i. t. d. Čudno je, da se, postavim, iz kruha naredí kri in meso. Tako je tudi pri žitu; malo zernice pade v zemljo in sognjije, preden se prikaže iz njega rastlina. Enako godí se tudi z živežem. Pervo delo z živežem opravljajo zobje, ki ga drobé. Odrašen človek ima 32 večjih in manjših zob. Zobje so zeló močni in terdni,